

Garami Erika–Tóth Olga: A 14–18 éves fiatalok helyzete, politikai attitűdjei

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Garami Erika–Tóth Olga (1994): „A 14–18 éves fiatalok helyzete, politikai attitűdjei” in: *Társadalmi riport 1994*, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI,. Pp. 378–395.

A 14–18 ÉVES FIATALOK HELYZETE, POLITIKAI ATTITŰDJEI

A 80-as évek végén megindult politikai-gazdasági átalakulások folyamatában számos olyan társadalmi jelenség tűnt fel, ami a fiatalokat életkorukból és sajátos társadalmi helyzetükből adódóan más korosztályoktól eltérően érint. Elég, ha az iskolarendszer átalakulására, a szakképzési rendszer összeomlására, a munkanélküliség és ezen belül a pályakezdekők munkanélküliségének tömegessé válására, a társadalom egyes rétegeinek elszegényedésére, a politikai szélsőségek megjelenésére utalunk. A fiatalokat sajátos problémáik, sérülékeny társadalmi helyzetük és az őket körülvevő ideológiai-politikai vákuum kiszolgáltatottá teszi ezekkel a nagy intenzitású hatásokkal szemben. Mindezek bemutatására a Népjóléti Minisztérium Humánpolitikai Kabinetjének megrendelésére a TÁRKI-ban készített kérdőíves felmérésünk eredményeiből idézünk. A vizsgálatot egy 5000 fős, a 14–18 éves korosztályt országosan reprezentáló mintán végeztük 1993. végén. Ebben a tanulmányban két dologra vállalkozunk: egyrészt bemutatjuk a 14–18 éves korosztály legfontosabb szociológiai-demográfiai jellemzőit, másrészt néhány politikai attitűd-kérdés segítségével bemutatjuk a fiatalok fogékonyságát a szélsőséges politikai eszmék iránt.

1. A 14–18 ÉVESEK SZOCIOLÓGIAI-DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

1. sz. táblázat

A 14–18 ÉVES KOROSZTÁLYOK LÉTSZÁMA NEMENKÉNT 1992-BEN (FŐ)

születési év	fiú	lány
1979	79048	75699
1978	83112	79101
1977	87604	83586
1976	91626	86768
1975	97325	92427
összesen	438715	417581

Forrás: Demográfiai Évkönyv, 1992

Mivel mintánk valóban reprezentatívnak tekinthető a vizsgált korosztályra – amit részletesen meg is vizsgáltuk és be is mutattunk a Népjóléti Minisztériumnak készített kutatási jelentésünkben –, a mostani tanulmányunkban közölt állítások körülbelül 850000 fiatalra vonatkozathatók.

A 14–18 éves korosztály vizsgálatakor alapvető kérdés, hogy milyen a fiatalok társadalmi státusza. A következő táblázat nemenként mutatja, hogy a fiatalok foglalkozásuk, illetve a látogatott iskola szerint milyen csoportokba sorolhatók.

2. sz. táblázat

A 14–18 ÉVES FIATALOK MEGOSZLÁSA NEMENKÉNT ÉS TÁRSADALMI STÁTUSZ SZERINT

	fiú		lány	
	N	%	N	%
1– általános iskolás, megfelelő korú	156	6,1	105	4,3
2 – általános iskolás, évismétlő	73	2,9	27	1,1
3 – szakmunkástanuló	745	29,5	460	18,7
4 – szakközépiskolás	635	25,0	630	25,6
5 – gimnazista	341	13,4	664	27,0
6 – felsőfokon tanul	36	1,4	43	1,7
7 – iskoláit befejezte és dolgozik	218	8,6	284	11,5
8 – lemorzsolódott és dolgozik	51	2,0	17	0,7
9 – iskoláit befejezte és munkanélküli	247	9,7	193	7,8
10 – lemorzsolódott és munkanélküli	36	1,4	39	1,6
összesen	2538	100,0	2462	100,0

Mint a táblázatból látható, a státusz meghatározására a megszokottnál részletesebb bontást alkalmaztunk. Ennek célja az volt, hogy figyelembe vegyünk a jelen helyzet mellett az iskolai pályafutást is, ami az adott korosztály esetében az egyik legfontosabb előrejelzője a további életútnak, munkaerőpiaci pályafutásnak. A mintában talált általános iskolások két csoportra oszthatók. Azokra, akik életkoruk alapján „normálisan” az általános iskolában tanulnak és azokra, akiknek többszörös évvesztesként kevés esélye van az alapfokú képzettség megszerzésére. Ez utóbbi csoportban közel háromszor annyi fiú van mint lány. A szakmunkástanulók aránya a 14–18 éves korosztályban 24%, az összes középfokon tanuló között pedig 35%. A szakközépiskola súlya hasonló, míg a gimnáziumba járók a korosztály 20, a középiskolások 30%-át teszik ki. A középfokú iskolatípusok nemek szerinti szegregációja jól látható az adatokból, hiszen míg a szakközépiskolákban fele-fele arányban találhatók fiúk és lányok, addig a szakmunkásképzőben tanulók közel kétharmada fiú, a gimnazistáknak pedig kétharmada lány. Figyelemre méltó, hogy míg

a dolgozók között összességében közel ugyanennyi fiú van mint lány, a lányok körében magasabb a befejezett iskolával elhelyezkedettek, a fiúk körében pedig a lemorzsolódottak aránya. A munkanélküliek nagyobb része fiú (ahogy ez a felnőtt munkanélküliség esetében is tapasztalható), a lemorzsolódottak között viszont a két nem aránya hasonló. Elképzelhető, hogy az iskoláikat be nem fejezettek közül még a fiúk vannak viszonylag jobb helyzetben abból a szempontból, hogy könnyebben találnak munkát.

A következő táblázat a fiatalok különféle csoportjainak családi kulturális háttérét mutatja a legkézenfekvőbb megközelítés, az apa iskolai végzettsége alapján.

3. sz. táblázat

A KÜLÖNFÉLE TÁRSADALMI STÁTUSZÚ 14–18 ÉVES FIATALOK MEGOSZLÁSA AZ APA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT (%-BAN)

	A p a i s k o l á j a				összes
	8 osztály vagy kevesebb	szakmun- káképző	érettségi	felsőfok	
1– általános iskolás, megfelelő korú	35,5	40,3	16,7	7,5	100,0
2 – általános iskolás, évismétlő	63,4	28,6	4,8	3,2	100,0
3 – szakmunkástanuló	23,3	55,2	16,6	4,9	100,0
4 – szakközépiskolás	11,0	40,7	33,2	15,1	100,0
5 – gimnazista	3,9	21,9	33,5	40,7	100,0
6 – felsőfokon tanul	5,8	21,7	33,3	39,2	100,0
7 – iskoláit befejezte és dolgozik	27,2	51,2	15,1	6,5	100,0
8 – lemorzsolódott és dolgozik	38,5	50,9	8,8	1,8	100,0
9 – iskoláit befejezte és munkanélküli	45,3	37,0	14,7	3,0	100,0
10 – lemorzsolódott és munkanélküli	61,2	26,5	8,2	4,1	100,0
összesen	19,8	40,3	24,1	15,8	100,0

A táblázatból szembetűnő az általános iskolába járó bukottak és az iskoláikat be nem fejezett munkanélküliek hasonló szociális összetételűek. A szülők iskolázottsága éppen ezekben a csoportokban a legalacsonyabb, a szociális hátrányok itt halmozódnak a leginkább, az előbbi csoport az utóbbi legfőbb utánpótlása. Mind a dolgozók, mind a munkanélküliek esetében éles különbség jelentkezik az apa iskolai végzettségében aszerint, hogy a fiatal befejezte-e utolsó iskoláját, vagy lemorzsolódott. A lemorzsolódottak apja jellemzően alacsonyabb iskolai végzettségű, mint azoké, akik befejezték az adott (bármilyen) iskolát. Általában a 14–18 éves korosztályban a dolgozó státusz a legfeljebb szakmunkásképzőt végzett apák gyerekeire, a munkanélküli státusz pedig a még alacsonyabb iskolai végzettségű apák gyerekeire jellemző. A magasabb iskolázottságú apák gyerekei ebben az életkorban jellegzetesen iskolába járnak. Ugyanakkor lényeges különbségek vannak abban, hogy a különféle iskolázottságú apák melyik típusú középiskola elvégzésében látják gyerekeik boldogulását. A szakmunkásképző jellegzetesen a szakmunkás vagy alacsonyabb végzettségű apák gyerekeinek iskolája, a legalább érettségit szerzett szülők aránya 21%. A szakközépiskolába leginkább a közepesen iskolázott („elitebb” szakmával, illetve érettségivel rendelkező) apák gyerekei járnak. Fiúk esetében inkább az érettségizett szülők aránya magasabb (41%), lányoknál viszont a szakmunkásoké (45%). A gimnázium továbbra is a legmagasabban iskolázottságú szülők gyerekei számára vonzó. Különösen így van ez a fiúk esetében, akiknél minden második gimnazista apjának felsőfokú végzettsége van.

A különféle státuszcsoportokba tartozó fiatalok összehasonlítását elvégeztük településtípus szerint is.

4. sz. táblázat

A KÜLÖNFÉLE TÁRSADALMI STÁTUSZÚ 14–18 ÉVES FIATALOK MEGOSZLÁSA A LAKÓHELY TELEPÜLÉSTÍPUSA SZERINT

	tanya és község	város	megye- székhely	Budapest	összes (%)
1 - általános iskolás, megfelelő korú	34,8	25,3	20,7	19,2	100,0
2- általános iskolás, évismétlő	27,0	25,0	29,0	19,0	100,0
3-szaktanuló	35,2	27,6	23,7	13,5	100,0
4 – szakközépiskolás	26,4	26,0	24,2	22,4	100,0
5 – gimnazista	18,4	27,8	28,6	25,2	100,0
6 – felsőfokon tanul	16,5	29,1	24,0	30,4	100,0
7 – iskoláit befejezte és dolgozik	36,3	29,3	20,9	13,5	100,0
8 – lemorzsolódott és dolgozik	42,2	31,1	10,0	16,7	100,0
9 – iskoláit befejezte és munkanélküli	44,3	23,7	19,4	11,6	100,0
10 – lemorzsolódott és munkanélküli	56,0	13,3	22,7	8,0	100,0
összesen	30,6	26,9	23,9	18,6	100,0

A táblázat adatai a 14–18 éves fiatalok társadalmi helyzetét meghatározó települési egyenlőtlenségeket mutatják be. A szülők iskolai végzettségével szoros összefüggésben, az egyes településtípusokon élők számára is „bejártott” továbbtanulási utak léteznek. Míg a Budapesten élő fiatalok több mint fele olyan iskolatípusban tanul, ami érettségit ad, ez az arány a falusi fiatalok esetében csak 33%, és közülük is a többség szakközépiskolába jár. A munkanélkülivé, illetve a dolgozóvá válás is erősen kötődik a falusi lakóhelyhez. Úgy tűnik, a városok urbanizáltsága, nagyobb továbbtanulási választéka, a környezet továbbtanulást támogató normarendszere mind hozzájárul ahhoz, hogy az ott élő fiatalok 14–18 éves koruk között magasabb iskolai végzettséget szerezzenek és ne kerüljenek ki túl korán a munkaerőpiacra.

A továbbiakban a dolgozó és a munkanélküli fiatalok néhány speciális problémáját mutatjuk be. Ez a két csoport az, amelyik fiatal kora és ala-

csony képzettsége miatt a munkaerőpiac szereplői között a legveszélyeztetettebbek közé tartozik.

5. sz. táblázat

A 14–18 ÉVES DOLGOZÓ ÉS MUNKANÉLKÜLI FIATALOK UTOLSÓ ISKOLÁJA

	(%)				N
	általános iskola	szakmunkásképző	szakközépiskola	gimnázium	
iskoláit befejezte és dolgozik	20,7	63,5	10,0	5,8	502
lemorzsolódott és dolgozik*	18,1	68,1	8,5	5,3	68
iskoláit befejezte és munkanélküli	48,7	38,7	5,6	7,0	440
lemorzsolódott és munkanélküli*	68,0	20,0	10,7	1,3	75

*ebből az iskolatípusból maradt ki

A 14-18 éves fiatalok azon csoportjai, akik az iskolából kilépve a munkaerőpiacon próbálják helyüket megtalálni, iskolai végzettség szempontjából jellegzetes csoportokra válnak szét. Az iskolát befejezett munkanélküliek fele csak az általános iskola befejezéséig jutott, egyharmada szakmunkásképzőt végzett és 13% az, aki érettségit is szerzett. Közülük kerülnek ki azok, akik felsőfokú tanulmányaikra készülnek, tehát nem „valódi” munkanélküliek.

A dolgozók legnagyobb részét a szakmunkásképzőből kikerültek teszik ki. Adataink is bizonyítják, hogy az általános iskolából kimaradók vannak a legreménytelenebb helyzetben, hiszen negyed részük tudott csak elhelyezkedni. A szakmunkásképzőből kimaradtak 80%-a talált valamilyen munkát. Számukra – rövid távon legalábbis – előnyösebbnek látszott a szakmatanulás félbehagyása, hiszen a szakma megszerzése önmagában még nem biztosítja az elhelyezkedést. Az iskolai végzettség alacsony szintje azonban hosszú távon hátrányos helyzetbe hozhatja ezeket a csoportokat a munkaerőpiacon. Ezt a tényt maguk a fiatalok is érzékelik, hiszen az iskoláikat félbehagyott munkanélküliek több mint fele ítéli meg úgy, hogy amiatt nem talál állást, mert nincs semmilyen szakképzettsége. Igaz, a szakképzettséggel rendelkező fiatalok egy része sem talál

szakmájában állást, tehát a képzési, szakképzési rendszer problémái közvetlenül megjelennek a fiatalok elhelyezkedési lehetőségeiben. A következő táblázatban azt foglaljuk össze, hogy az iskolákat befejezett és félbehagyott munkanélküli fiatalok mivel magyarázzák azt a tényt, hogy nem dolgoznak és nem is tanulnak.

6. sz. táblázat

AZ ISKOLÁIT BEFEJEZETT ÉS FÉLBEHAGYOTT MUNKA-
NÉLKÜLI FIATALOK VÉLEMÉNYE ARRÓL, HOGY MIÉRT
NEM DOLGOZNAK ÉS NEM IS TANULNAK

(az említések %-ában)

	i s k o l á i t	
	befejezte	félbehagyta
– semmilyen munkát nem talál	35,1	43,2
– elképzelései szerinti munkát nem talál	22,0	14,9
– családi okok	7,3	16,2
– nem vették fel a kívánt iskolába	9,5	-
– nem vették fel sehova tanulni	7,3	-
– továbbtanulásra készül	5,9	-
– első ízben keres állást	15,6	4,1
– nem akar elhelyezkedni	4,4	10,8
– egyéb	16,6	18,9
N összesen (fő)	440	75

A munkanélküli fiatalok két csoportja jellegzetesen eltérő arányban sorolja fel azokat az okokat, amik miatt nem dolgoznak és nem tanulnak. A lemorzsolódottak számára jóval nagyobb arányban tűnik úgy, hogy semmilyen munka nem található. Elképzelhető, hogy közülük az igazán dolgozni akarók a munkával kapcsolatos igényeiket már erősen lezállították, bármit elvállalnának. Mivel ennek ellenére sem találnak munkát, ezért érzik úgy, hogy egyáltalán nincs is munka. Ezt támasztja alá az is, hogy közülük az iskolát befejezettekhez képest jóval kevesebben várnak az elképzeléseiknek megfelelő munkára. Az iskolát befejezettek közül kerülnek ki azok, akik felvételre készülnek és akiket nem vettek fel

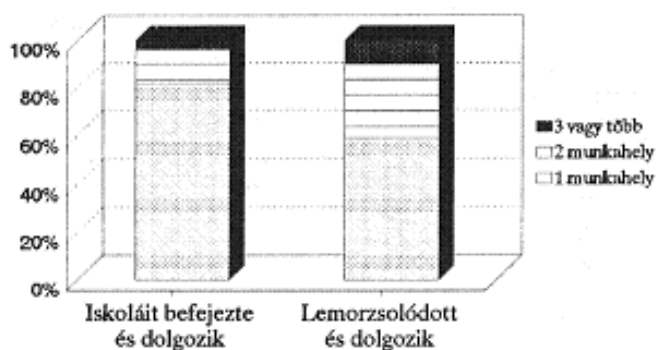
az elképzeléseiknek megfelelő iskolába. Figyelemre méltó, hogy a lemorzsolódottak 11%-a nem is akar elhelyezkedni.

A munkanélküliségből való kilépésnek, a munkaerőpiaci pozíció javításának egyik nyilvánvaló útja a képzésben, a továbbképzésben való részvétel. Figyelemre méltó, hogy ezzel a lehetőséggel éppen azok élnek kisebb arányban a munkanélküliek közül, akik nem fejezték be iskoláikat. Közülük csak 17% vett részt valamilyen képzésben mióta otthagya az iskolát. Ez az arány a befejezett iskolával rendelkező munkanélküliek körében kétszer olyan magas: 33%. A tendencia igen hasonló a dolgozó fiatalok két csoportja esetében is. Az iskoláikat befejezett dolgozók 26%-a, a lemorzsolódottak 19%-a vett részt valamilyen képzésben iskolája elhagyása óta.

A dolgozó és munkanélküli ifjúsági csoportok között van egy átjárás, hiszen a mintánkba került munkanélküliek közül minden negyedik dolgozott már hosszabb-rövidebb ideig és a dolgozók több mint fele számára is reális veszély, hogy munkájukat elveszítik. A dolgozók 10%-a eleve alkalmi munkahelyen dolgozik, vagy pedig „feketén”. Különösen veszélyeztetett az iskoláikat be nem fejezett dolgozó fiatalok helyzete, hiszen közülük minden ötödik dolgozik alkalmi munkahelyen, vagy a „fekete” gazdaságban. Abban is jelentős különbség mutatkozik a két dolgozói csoport között, hogy munkába állásuk óta hány munkahelyük volt már.

1. sz. ábra

Hány munkahelyük volt munkába állásuk óta a dolgozó fiataloknak (százalékban)

A viszonylag rövid idő alatti több munkahely is arra utal, hogy a lemorzsolódott dolgozó fiatalok helyzete igen ingатag, bármikor átkerülhetnek a munkanélküliek csoportjába.

A fiatalok különféle társadalmi csoportjainak perspektívatudatát meghatározza az, hogy mennyire bíznak saját magukban és a környezetükben, mennyire látják megvalósíthatónak céljaikat. A következő táblázat az erre vonatkozó kérdés átlagait mutatja.

7. sz. táblázat

MENNYIRE AKADÁLYOZHATJÁK MEG CÉLJAID TELJESÜLÉSÉT A KÖVETKEZŐ DOLGOK?
(ÁTLAGOK: 1 – EGYÁLTALÁN NEM, 3 – NAGY MÉRTEKBEN)

	az ország gazdasági helyzete	t é n y e z ő k saját képességeid	az, hogy mennyire vagy kitartó
1 – általános iskolás, megfelelő korú	2,24	2,04	2,16
2 – általános iskolás, évismétlő	2,20	2,02	2,12
3 – szakmunkástanuló	2,32	2,00	2,13
4 – szakközépiskolás	2,29	2,10	2,20
5 – gimnazista	2,19	2,09	2,26
6 – felsőfokon tanul	2,31	2,21	2,37
7 – iskoláit befejezte és dolgozik	2,33	2,04	2,10
8 – lemorzsolódott és dolgozik	2,36	1,94	2,16
9 – iskoláit befejezte és munkanélküli	2,41	1,92	2,11
10 – lemorzsolódott és munkanélküli	2,40	1,84	1,95

A megkérdezett fiatalok legnagyobb része számára nyilvánvaló, hogy céljai elérését leginkább az ország gazdasági helyzete akadályozza. Különösen sokan vallják ezt a munkanélküli fiatalok között, valamint azok között, akik iskoláikat félbehagyva dolgoznak. Éppen ez a három státuszcsoporthoz tartozók az, amelyek ugyanakkor viszonylag a legkisebb jelentőséget tulajdonítják saját képességeiknek céljai elérésében. Mindössze a gimnáziumban és a felsőfokú intézményben tanulók csoportjába tartozók érzik úgy, hogy saját erőfeszítéseik, kitartásuk hiánya erősebben gátolhatja céljaik teljesülését, mint az ország gazdasági helyzete. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a 14–18 éves fiatalok körében a legképzetlenebb, a munkaerőpiacon leghátrányosabb helyzetben lévő rétegek azok akik a

legkiszolgáltatottabbnak érzik magukat. Kevésbé érzik úgy, hogy sorsukat alakítani tudnák, ezért helyzetük kilátástalanabb, mint a többi fiatalé. Talán ezzel is magyarázható az átlagnál nagyobb fogékonyságuk a szélsőséges politikai-ideológiai irányzatok iránt.

2. POLITIKAI ATTITŰDŐK

A politikai attitűdök elemzését a politikai érdeklődés mérésével kezdjük. Egyrészt annak bemutatásával, hogy a különféle státuszú fiatalok családjában mennyire fontos beszédtema a politika, másrészt annak közlésével, hogy milyen az érdeklődése a fiataloknak a politika iránt.

8/a. sz. táblázat

MILYEN GYAKRAN SZOKTATOK OTTHON POLITIKÁRÓL BESZÉLGETNI? (%)

	soha- sem	időnként	elég gyakran	nem tudja megmondani
1 – általános iskolás, megfelelő korú	44,7	49,4	4,7	1,2
2 – általános iskolás, évismétlő	57,7	33,0	9,3	-
3 – szakmunkástanuló	39,6	53,6	5,9	0,8
4 – szakközépiskolás	32,0	60,0	7,5	0,5
5 – gimnazista	24,4	62,3	12,8	0,5
6 – felsőfokon tanul	16,7	67,9	15,4	-
7 – iskoláit befejezte és dolgozik	37,6	55,0	6,8	0,6
8 – lemorzsolódott és dolgozik	57,0	39,8	3,2	-
9 – iskoláit befejezte és munkanélküli	33,6	53,9	6,3	1,2
10 – lemorzsolódott és munkanélküli	64,4	31,5	4,1	-

8/b. sz. táblázat

MENNYIRE ÉRDEKEL A POLITIKA?

	(%)			
	egyáltalán nem	közepesen	nagyon	nem tudja megmondani
1 – általános iskolás, megfelelő korú	66,4	29,7	2,7	1,2
2 – általános iskolás, évismétlő	68,7	29,3	1,0	1,0
3 – szakmunkástanuló	63,0	35,3	1,2	0,5
4 – szakközépiskolás	54,3	42,4	3,1	0,2
5 – gimnazista	47,3	45,9	6,9	-
6 – felsőfokon tanul	29,5	62,8	7,7	-
7 – iskoláit befejezte és dolgozik	60,3	37,9	1,2	0,6
8 – lemorzsolódott és dolgozik	83,0	16,0	1,1	-
9 – iskoláit befejezte és munkanélküli	65,0	32,1	1,7	1,2
10 – lemorzsolódott és munkanélküli	73,0	23,0	2,7	1,4

A politikai kérdések iránti érdeklődés és a család politikára szocializáló légköre között szoros összefüggés áll fenn valamennyi ifjúsági rétegben. Politikáról a gimnazisták és a felsőfokon tanulók családjában beszélnek viszonylag leggyakrabban és éppen ezekben a csoportokban legmagasabb a politika iránt nagyon érdeklődők aránya is. Kiugróan magas azoknak az aránya, akiknek családjában soha nem beszélnek politikáról az iskoláikat be nem fejezett munkanélküliek körében (64%), az iskoláikat be nem fejezett dolgozóknál (57%), valamint az évvesztes általános iskolások (57%) csoportjában. Pedig némi segítségre, iránymutatásra igencsak rászorulnának, mint ezt néhány politikai attitűd-kérdés itt következő elemzéséből láthatjuk.

9. sz. táblázat

EGYES POLITIKAI ATTITŰD-KÉRDÉSEK ELFOGADOTT-SÁGÁNAK ÁTLAGA A KÜLÖNFÉLE TÁRSADALMI CSOPORTOKBAN

(TELJES ELFOGADÁS 5-ÖS, A TELJES ELUTASÍTÁS PEDIG 1-ES)

	1	2	3	4	5
1 – általános iskolás, megfelelő korú	2,90	3,02	3,11	2,97	2,01
2 – általános iskolás, évismétlő	3,27	3,20	3,02	2,91	2,36
3 – szakmunkástanuló	2,80	3,10	3,11	3,12	2,25
4 – szakközépiskolás	2,70	2,86	2,82	3,08	2,11
5 – gimnazista	2,66	2,68	2,63	2,93	1,90
6 – felsőfokon tanul	2,67	2,44	2,55	3,01	1,61
7 – iskoláit befejezte és dolgozik	3,11	3,09	3,04	3,29	2,19
8 – lemorzsolódott és dolgozik	3,43	3,10	3,16	3,25	2,26
9 – iskoláit befejezte és munkanélküli	3,22	3,37	3,24	3,27	2,30
10 – lemorzsolódott és munkanélküli	3,58	3,42	3,40	3,52	2,40
átlag	2,85	2,97	2,94	3,10	2,13

1 – „Nem az a fontos, amit az ember az iskolában tanul, mert az életben ügysem arra lesz szükség.”

2 – „Ma olyan reménytelen a fiatalok helyzete, hogy elkeseredésükben bármire hajlandók.”

3 – „Ha az ország vezetői nem törődnek jobban a fiatalok gondjaival, akkor a fiatalok akár erőszakkal is meg fogják szerezni, ami nekik jár.”

4 – „Nem csoda, ha a fiatalok elfordulnak a felnőttek világától, hiszen az nem ígér számukra túl sok jót”

5 – „Én is hajlandó lennék részt venni egy erőszakosmozgalomban, ha biztosítva látnám, hogy a helyzetem ettől jobbra fordul.”

A minta átlagát tekintve az egyes állítások közül a 4. elfogadottsága a legmagasabb (átlag 3,1). Ennek megfogalmazása egyfajta passzív kiábrándultságra utal. A következő két, közel azonos mértékben elfogadott állítás, a 2. és a 3. már jóval radikálisabb megfogalmazású (átlag 2,97 és 2,94). Mindkettő arra utal, hogy a fiatalokat sújtó társadalmi feszültségek halmozódása olyan mértékben növelheti a fiatalok elégedetlenségét, hogy ezt akár erőszakos úton is kifejezésre juttatják. Az egész mintában következő ezután az iskolai tudás értéktelenségének megfogalmazása (átlag 2,85), majd az általunk legradikálisabbnak tartott megfogalmazás, ami egy erőszakos politikai mozgalomban való személyes részvétel elfogadására utal (átlag 2,13).

Az egyes társadalmi csoportok tagjai számára azonban az itt felsorolt kérdések közül más-más kap nagyobb hangsúlyt. Figyelemre méltó, hogy az iskolában megszerezhető tudás alacsonyra értékelése egyértelműen a bukott, lemorzsolódott fiatalokra jellemző. Mind az általános iskolába járó évvesszések, mind az iskoláikat be nem fejezett dolgozók és munkanélküliek számára ez az állítás a legelfogadottabb az összes közül. Figyelemre méltó, hogy a bukott általános iskolások, valamint az iskoláikat be nem fejezett munkanélküliek közül minden harmadik teljes mértékben egyetért ezzel az állítással. Ezen fiatalok esetében egy paradox helyzet fogalmazódik meg. Adataink szerint elsősorban tanulmányi kudarcok miatt nem tudták, tudják elvégezni az iskolát. Ezáltal az iskola nem képes elérni velük célját, hiszen az előírt tudást nem szerezték meg, a végzettségig nem jutottak el. Ugyanakkor úgy érzik, hogy az iskolai tudás használhatósága csekély, tehát nem is különösebb veszteség a kimaradás. Kérdés, hogy itt a helyzet utólagos magyarázatáról van-e szó, vagy ez az attitűd az iskolai évek alatt is létezett. Mindenesetre ezzel a ténnyel foglalkozni kellene, ha ezeknek a fiataloknak iskolai kudarcait csökkenteni szeretnénk.

Már csak azért is indokolt lenne nagyobb társadalmi figyelmet fordítani ezeknek a fiataloknak a helyzetére, mert tapasztalataik, minden téren hátrányos helyzetük éppen őket teszi a legfogékonyabbá a különféle radikális politikai irányzatokra. Ennek bizonyítására nézzük a táblázat többi attitűd-kérdésének átlagait. Különösen a munkanélküli fiatalok két csoportja az, amelyik-nyilván saját helyzetük általánosításával – leginkább elfogadja azt a véleményt, hogy a fiatalok helyzete olyan reménytelen, hogy elkeseredésükben bármire hajlandók. A munkanélküli fiatalok közül minden negyedik teljesen elfogadja ezt a véleményt. Legkevésbé a felsőfokon és az érettségit adó középiskolákban tanulók vallják ezt. Ők nem érzik úgy, hogy személyes problémáik csak ilyen radikális módon oldhatók meg. Érdemes ezt az eredményt összehasonlítani az előzőekben

már elemzett adatsorral, amelyből azt láttuk, hogy a fiatalok egyes rétegei mennyiben tulajdonítják terveik kudarcát külső és mennyiben rajtuk kívül álló okoknak. A munkanélküli és részben a dolgozó fiatalok számára az ország gazdasági bajai által teremtett helyzet valóban reménytelennek látszik, s hiányoznak azok az eszközeik is, amelyek segíthetnének nekik legalább egyéni szinten kikeveredni ebből a helyzetből.

Ezek után nem csoda, ha éppen ők azok, akik a többiekhez képest a legmagasabb arányban tudják elfogadni azt a nézetet, hogy a fiatalok adott esetben erőszakkal is megszerzik, ami érzésük szerint nekik jár. Különösen nagy arányban fogadják el ezt a véleményt az iskoláikat be nem fejezett munkanélküliek, akiknek 36%-a teljesen, további 16%-a nagymértékben azonosul ezzel a nézettel. Figyelemre méltó, hogy a szakmunkástanulók átlagértékei számos kérdésben közelítenek a dolgozó és munkanélküli fiatalok átlagaihoz. Ez abból adódik, hogy a szakmát tanuló fiatalok egy része (éppen a munkaerőpiacon legkevésbé felhasználható szakmát tanulók) számára a távlatok semmivel sem biztatóbbak, mint a már dolgozóké. Ők ugyan bent vannak egy iskolában, talán meg is szerzik a vég bizonyítványt, de ez egyáltalán nem biztosít számukra a munkaerőpiacon jól felhasználható tudást. Ezáltal elégedetlenségük, radikalizmusuk is fokozódik.

Azt a megfogalmazást, amely szerint a megkérdezett adott esetben maga is részt venne-e érdekeiért egy erőszakos mozgalomban, szintén a legnehezebb helyzetben lévő fiatalok, a bukott általános iskolások és a munkanélküliek fogadták el a legmagasabb arányban. Az iskoláikat be nem fejezett munkanélküliek közül minden harmadik, a bukott általános iskolások és az iskoláikat befejezett munkanélküliek közül minden ötödik teljes mértékben egyetértett ezzel a véleménnyel. A szakmunkásoknak és az iskoláikat be nem fejezett dolgozóknak szintén van egy markáns csoportja (18%), akik számára ez a vélemény teljesen elfogadható. Ezen adatok alapján felmerül, hogy a legnehezebb társadalmi helyzetben lévő fiatalok szemében egyfajta kiutat jelenthet az erőszakos politikai mozgalmakban való részvétel.

A következőkben ezért arra keresünk választ, hogy a politikai vélemény- és akaratnyilvánítás egyes formái mennyire vonzóak a fiatalok különböző rétegei számára. Ezzel kapcsolatosan egy olyan kérdéssort tettünk fel, amelyben arról érdeklődtünk, hogy mi a véleményük a fiataloknak különböző politikai akciókról, mint: az aláírásgyűjtés, a petíciók átnyújtása, az utcai tüntetések, valamint az olyan tüntetések, ahol erőszakos cselekményekre is sor kerül. Úgy állítottuk össze ezt a listát, hogy a békésebb politikai akcióktól haladjunk az egyre provokatívabb, erőszakra lehetőséget adó akciók felé. Minden akcióról megkérdeztük, hogy az mennyire tetszik

az adott fiatalnak, illetve hogy hajlandó lenne-e részt venni benne. A következő táblázatban együtt közöljük a tetszésre és a lehetséges részvételre vonatkozó adatokat.

10. sz. táblázat

MENNYIRE TETSZENEK A KÖVETKEZŐ POLITIKAI AKCIÓK A FIATALOKNAK ÉS RÉSZTVENNÉNEK-E BENNE

(az említés %-ában)

	nagyon vagy eléggé tetszik	egyálta- lán nem tetszik	részt venne benne
1. aláírásgyűjtés	72,5	22,4	58,3
2. tiltakozás petíciók átnyújtásával	63,8	27,1	41,9
3. utcai tüntetések	42,6	52,7	25,7
4. olyan tüntetések, ahol erőszakos cselekményekre is sor kerül	5,7	91,6	3,8

Eredményeink azt mutatják, hogy ugyan a politikai attitűdök szintjén erős elégedetlenség fogalmazódik meg a fiatalok egyes csoportjaiban, a politikai akciók szintjén ez a radikalizmus 1993-ban kevésbé jelenik meg. Minél erőszakosabb egy akció, általában annál kevésbé tetszik a 14–18 éves fiataloknak, és annál kevésbé vennének benne részt.

A legjelentősebb differenciáló tényező ebben a kérdéskörben is a megkérdezett státusza. A tanulóknak a békésebb politikai akciók, mint egy aláírásgyűjtés vagy egy petíció átadás az átlagnál sokkal jobban tetszik és az átlagnál magasabb arányban vennének részt benne. Ez alól a szakmunkás-tanulók jelentenek kivételt, akik az átlagnál valamivel magasabb arányban szimpatizálnak az erőszakosabb akciókkal. Az iskoláikat be nem fejezett dolgozó és munkanélküli fiatalok közül kétszer annyian vennének részt olyan tüntetésen, ahol szerepet kap az erőszak is. Nemek szerint is egyértelmű a különbség, hiszen azoknak, akiket valamilyen mértékben vonzanak az erőszakos politikai akciók, háromnegyed része fiú. Még arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy az iskolázatlanabb ifjúsági rétegek igen magas arányban adtak „nem tudom” választ ezekre a kérdésekre. Ez arra utal, hogy ezeknek a fiataloknak hiányos politikai szocializációja miatt valóban nincs véleményük a politikai cselekvés ezen formáiról.

Itt ismét fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a 14–18 éves korosztályon belül a munkanélküli és a dolgozó fiatalok, ezen a csoporton belül is azok, akik iskoláikat nem fejezték be – tehát a bukott általános iskolások és a szakmunkástanulók egy része – a munkaerőpiacon és ettől nem elszakíthatóan politikailag-ideológiailag is igen sérülékeny helyzetben vannak. Ők azok, akik leginkább kicsúsznak a szülők és az iskola kontrollja alól, őket érik el leginkább a szélsőséges politikai vélemények. Mivel helyzetüket kilátástalannak tartják és egyéni kitörési lehetőségeik sincsenek, korosztályuk átlagánál hajlamosabbak elfogadni a radikális politikai nézeteket.

Garami Erika – Tóth Olga